

BOLA TARBIYASIDA ODOB-AXLOQ VA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI

Jalilov Sardor Dilmurod o'g'li
SamDCHTI talabasi
Narzikulov Feruz Faxriddinovich
SamDCHTI talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada bolalar tarbiyasi, va bolalarni tarbiyalashda tarbiyaviy, ta'limiy, pedagogik jarayonlarning ahamiyati xususida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *odob-axloq va ta'lim-tarbiya, ta'limiy o'yinlar, didaktika, taqlidchan va kuzatuvchan, qobiliyat.*

Oila, odob-axloq va ta'lim-tarbiyaga e'tibor qon-qonimizga singib ketgan burchlarimizdandir. "Bir bolaga yetti qo'shni ota-ona" degan ibratli maqol ham aynan xalqimizga xos. Mana shu maqolning o'zi ham farzand tarbiyasi, oilaparvarlik biz uchun nechog'lik muhim ekanini bildiradi. Mahalla ahli, ayniqsa keksalar ko'chada nobop ish qilayotgan bola oldidan hech qachon beparvo o'tib ketmagan, shu zahotiy oq tanbeh berib to'g'ri yo'lga chaqirgan. Zero, har tomonlama chiroyli, odobli, go'zal xulqli bo'lish, nafsni poklashga buyuruvchi muqaddas dinimiz oilaga katta ahamiyat beradi.

Oiladagi muhit ota-ona o'z ma'suliyatlarini his qilishi bilan barqaror bo'ladi. Bolalarning odobli bo'lib ulg'ayishi uchun ota-ona bilan bir qatorda mahalla-kuy ham katta ibrat maktabidir. "Qush uyasida ko'rganini qiladi", deb bejiz aytmagan xalqimiz. Farzand tarbiyalayotgan ota-ona har bir harakati, yurish turishi, muomalasi, boshqalar bilan o'zaro munosabatida olijanob fazilatlarini namoyon eta bilishi kerak. Chunki bola tabiatan nihoyatda taqlidchan va kuzatuvchan bo'ladi. Shuning uchun uning atrofdagilari o'z odatlari bilan ba'zan o'zlari sezmaganda holda ularga ta'sir qiladilar. Oiladagi qo'pol munosabatlar, ko'p yolg'on gapirish, yoqimsiz xatti-harakat bola tarbiyasiga salbiy ta'sir qiladigan nosog'lom muhitni keltirib chiqaradi.

Bola tarbiyasida ota-onaning muomalasi muhim o'rin tutadi. Bola ota-ona tomonidan qo'pol, dag'al so'zlar eshitib, kaltak yeb katta bo'lsa, bu uning tabiatiga salbiy ta'sir qiladi. Bu esa o'z navbatida oiladagi nosog'lom muhitda tarbiyalanayotgan boladan "ma'naviy kasal" insonlar shakllanadi. Ular esa jamiyat ma'naviyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oilada ota-onalar "ommaviy madaniyat" ta'siriga berilib ketishi oqibatida farzandlarning tarbiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Istiqlol tufayli xalqimiz chet-el yurtlarini kezib, yangi xalq va urf-odatlarini guvohi bo'lib qaytmoqdalar. Shu jumladan Yevropa davlatlariga sayr qilib kelayotgan fuqarolarimiz bugungi kunda g'arb o'smirlari orasida boshqa mamlakatlar yoshlariga qaraganda uyushgan jinoyatchilik va zo'ravonlikka berilish holati yuqori. Bunga sabab

bolalarga keragidan ortiq erkinlik berilgani ekan. Ularni hozirdan aysh-ishratga berilib, turli axloqsiz hatti-harakatlarga ruju qo'yishdan hech kim qaytarmasligini aytib berishmoqda.

Tarbiya - inson kamolotiga va uning shaxsiga tasir etuvchi tashqi omillardan hisoblanadi. Tarbiya-aniq maqsadlarni ko'zlab, sistemali ravishda, insonda ijobiy fazilatlarni tarkib toptirishi yo'lida, tarbiyachi rahbarligida va oila hamkorligida amalga oshirilib boriladigan ijtimoiy jarayonlardan biridir. Tarbiyachi va ota-onalar tomonidan bolani har tomonlama yetuk bo'lib yetishishi uchun berilayotgan tarbiyaga tashqi muhit ham o'z tasirini ko'rsatmay qolmaydi. Berilayotgan yoki bola tomonidan qabul qilinayotgan tarbiya orqali bolada yangi fazilatlar hosil bo'ladi va tug'ma ravishdagi kamchiliklarni ham bartaraf etsa bo'ladi. Tarbiya doimo kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi.

Asosiy qism: Endi biz bolaga qanday tarbiya berish va qachondan boshlab uni tarbiyalash kerak? - degan savolga e'tibor qaratishimiz lozim. Har bir shaxs oilada tug'ilib, ijtimoiy hayotga mana shu o'z koshonasi orqali kirib boradi va hamma tarbiya shu oiladan boshlanadi. Demak, bu fikrdan kelib chiqib, biz bolaga tarbiya berishni nafaqat tug'ilgandan so'ng, balkim ona qornidaligidayoq berib borishimiz masadga muvofiq bo'ladi. Bizning bunday usulda beradigan tarbiyamiz bolani rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bola tug'ilgan zahotiy oq atrof muhitga bo'lgan moslashish hissi uyg'onadi. Asta-sekin ulg'aya boshlagach, har bir narsani farqlaydigan va ko'rgan narsalariga taqlidchan bo'lib voyaga yetadi. Bola tarbiyasi, uning yetuk va barkamol bo'lib tarbiyalanishi onalar uchun eng muhim vazifadir. O'ylaymanki, har bir onalar bunday mas'uliyatli ishga bor kuchlari bilan kirishadilar. Har bir ona bolalarga tarbiya berayotganlarida o'z shaxsiy tarbiya vositalaridan va usullaridan foydalanishi kerak. Hozirgi jamiyatda ayrim onalar umuman olib qaraganda bolaning oila a'zolari tomonidan amalga oshirilayotgan eng katta xatolaridan biri, ularning faqatgina bola "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari" ga borgandagina, shu muassasa tarbiychilari tomonidan tarbiya va ta'lim beriladi deb o'ylashlaridir. Biz onalar tomonidan tor doirada o'ylanayotgan bunday fikrlarga hozirgi davrda aynan qarshi chiqmasdan ilojimiz yo'q. Chunki, vatanimizning har tomonlama rivojlanishi shu murg'ak qalbli o'sib kelayotgan bolalar qo'lidadir. Bolaga tug'ilgandan boshlab ta'lim-tarbiya berish usullari Masaru Ibukaning "Uchdan keyin kech" nomli kitobida o'z aksini topgan. U kitobda bolani har tomonlama rivojlantirish, barkamol qilib tarbiyalash va albatta jamiyatda o'z o'rnini topa olishi uchun eng avvalo, ota-onalar va so'ngra, tarbiyachilar tomonidan amalga oshiriladigan ishlar haqida yaqqol fikrlar bildirilgan. Bola ta'lim-tarbiyasining rivojlanishida turli xil omillar ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunga qadar barchamizning ongimizda rivojlangan bir tushuncha, ya'ni nasl tushunchasi Masari Ibukaning kitobida qoralanadi. Qadimgi bahslardan biri insonni uning nasli shakllantiradimi yoki u oladigan ta'lim-tarbiyami? Ammo bugungi kunga qadar biror ishonchli nazariya bu bahslarga chek qo'ymaydi. Nixoyat, bir tarafdin miyaning fiziologik tadqiqoti, ikkinchi tomondan bolalar psixologiyasini o'rganish

natijalariga ko'ra, bola aqliy qobiliyatining rivojlanish kaliti-bu uning birinchi uch yilida, ya'ni miya hujayralarining rivojlanish davrida olgan shaxsiy tajribasidir. Bu so'zlardan shunday hulosaga kelish mumkinki, xech bir bola u yoki bu qobiliyati bilan dunyoga kelmaydi. Tug'ilgan-dan boshlab uch yilda olgan asosiy ta'lim-tarbiyasi uning kelajagi uchun ajralmas poydevor hisoblanadi. Bolaning qay darajada bilimli bo'lishi, o'sha davrdagi o'qitish usuliga bog'liq bo'ladi. Bu davr erta ta'lim deb nomlanadi.

Erta ta'limning yagona maqsadi bolani aqilli va sog'lom, o'tkir zexnli va gapga quloq soladigan qilib tarbiyalashdir. Barcha bolalar, agarda ularda tug'ma, jismoniy nosog'lomlik va aqli zaiflik bo'lmasa, ular bir xilda ong bilan tug'iladi, hech bir bola ona qornidan biron bir bilimni bilib tug'ilgan emas albatta. Bolalarning qay darajada kamol topishi ota-onalarga bog'liq. Bolalarga bu davrda kerakli bo'lgan ta'limtarbiyaning berishning asosiy sabablaridan biri bu inson miyyasi, taxminan 1,4 milliard hujayradan iborat bo'lishi, biroq yangi tug'ilgan chaqaloqlarda uning aksariyati hali shakllanmaganligidir. Miyya hujayralari alohida-alohida tarqoq holda ishlamaydi. Miyyaning mikro sur'atiga qaraydigan bo'lsak, tug'lgandan so'ng vaqt o'tib ongi rivolangan sari uning hujayralari orasida shoxlar paydo bo'ladi. SHu jarayonlarda biz bolalarga ta'lim-tarbiya bersak maqsadga muvofiq bo'ladi. Zero bu shoxlar shunchaki shox emas, balki meva beradigan shoxlar bo'lib yetishsa.

Tug'lgandan keyin birinchi olti oy davomida miyyaning salohiyati 50%, uch yoshgacha esa 80%ga yetadi. Ana ko'rdingizmi bu darajadagi rivojlanish shuncvhaki rivojlanish emas, balki natija beradigan qilib tarbiyalash lozimligini ko'rsatib turibdi. Demak biz "bolaga tarbiya qachondan boshlab berilishi kerak?" degan savolga aniq javob oldik. Bola tug'lgandan boshlab unga tarbiya berish lozim. Bu haqida buyuk shaxslar ham o'z fikrlarini bildirganlar. Xususan, Yusuf Xos Xojibning uqtirishlaricha har bir kishi jamiyatga munosib bo'lib kamol topmog'i kerak. Buning uchun u tug'ilgan kundan boshlab zarur tarbiyani olmog'i lozim. Farzandlar tarbiyasi nixoyatda erta boshlanmog'i shart. Shundagina ularning noo'rin xatti-harakatlariga berilishining oldi olinadi. Alisher Navoiy bolaning voyaga yetishida, kamol topishida tarbiyaning kuchi va qudratiga alohida e'tibor beriladi. Tarbiya natijasida bolaning foydali va yetuk bo'lib o'sishiga ishonadi. Yosh bolani juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalamoq zarur deb uqtiradi. Allomalarimizning fikrlari yuqorida keltirilgan ma'lumotlarga to'laqonli mos ekanligi biz va sizga yaqqol ko'rinib turibdi. Endi bu yosh davrida bolaga qanday qilib ta'lim va tarbiya berish mumkun degan savol tug'iladi albatta. Bu savolning javobini quyida berilgan ma'lumotlar orqali topamiz. Bola tug'lgandan so'ng, u gapirishni, o'qishni, yozishni bilmasa ham unda sezgi a'zolari juda kuchli rivojlangan bo'ladi. Hozirgi zamon onalaridan farzandlariga bo'lgan juda kata e'tibor talab qilinadi. To'g'ri, endi tug'lgan go'dakka bu narsa bunday, u narsa unday deb yoki qilayotgan ishing to'g'ri, aksincha noto'g'ri deb tarbiya berib bo'lmaydi. Lekin onalar va otalar ular uchun tarbiya manbai hisoblanadi. Bundan ko'rinib turibdiki, avvalo ota-onalar birinchi navbatda oliy darajada tarbiyalangan bo'lishi kerak. Shundagina ular

farzandalari uchun o'zlari hohlagandek tarbiyani bera oladilar. Go'dak hali yosh bo'lishiga qaramay ota va ona munosabatlarini kuzatuvchisi va ularning bir-biriga bo'lgan muomalasidan asosiy tarbiyani oluvchi hisoblanadi. Chaqaloq ularning bir-birlariga qanday munosabat bidirayotganini ularning yuz tuzilishidan bemalol bilib turadi. Shuning uchun bolalarga tarbiya berayotganlarida nihoyatda ehtiyotkoronalik bilan munosabt bildirishlari lozim. Bolalarda birinchi uch yilliklarida olgan bilimlari ularning kelajakda o'z faoloyatlarini bemalol yurita olishlari uchun asosiy poydevor hisoblanadi. Bu davirda xalqimizning ongiga singib qolgan bir tushuncha "Hali yoshda" deb nomlangan tushuncha bularning o'z farzandlariga bo'lgan mehribonchiliklarini emas, balki jabr qilayotganliklaridan dalolatdir. Bu davrda bolaga nimani o'rgatsa shuni to'laqonli qabul qiladigan yosh hisoblanadi. Bolalar bilan ko'proq muloqotda bo'lish ham ularning tarbiyalanishi uchun asos bo'lib hizmat qiladi. Bolalar hali yosh bo'lishlariga qaramay, ular yuqoridagi fikrlarimizda ta'kidlaganimizdek hamma narsani tushunadi. Suhbatlashishdan mahrum qilingan go'dak aqliy qobilyati zaif va xulq-atvori og'ir bo'lib ulg'ayadi. "Inson jamiyat mahsuli va undan ayro yashay olmaydi" deyishadi. Bolalar bilan suhbatlashish, ularning dunyo qarashlarini har taraflama rivojlantrib boradi. Bolalarda bu davrda ularga o'z hayot yo'llarini qurishida asosiy bo'lgan sohalarga boy davr hisoblanadi. Bu yoshdan ota-onalar bolalarga kerakli ko'nikmalarni berib borsalar, kelajakda ota-onalar ham bolalar ham qiynalmaydilar. Ota-onalar bolalarga ular uch yoshgacha bo'lgan davrda ma'sul bo'lsalar, o'z vazifalarini to'laqonli amalga oshirsalar keying bosqich bu tarbiyachilar bilan birga hamkorlikdagi bosqich hisoblanadi. Bu davr ham bolalar hayotida o'ta muhim davrlardan biri hisoblanadi. Bola bu yoshida Maktabgacha ta'lim tashkilotlariga borish orqali boshqa bolalar bilan munosabat, o'zaro aloqa o'rnatishni o'rganadi. Tarbiyachi tomonidan beriladigan har qanday bilim bolalar ongida tez tasavvurlarni hosil qiladi. Har bir tarbiyachi, bolalarga ularning yoshidan kelib chiqib mashg'ulotlar olib boradilar. Mashg'ulotlar bolalarni har tomonlama rivojlantrishga qaratilgan jarayon hisoblanadi. Tarbiyachining yurish- turishi, kiyinishi, so'zlashi va barcha amalga oshiriladigan ishlari bolalar uchun istasa istamasa o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. Shuning uchun avvalo, tarbiyachining o'zi tarbiyalangan bo'lishi kerak. Bundan tashqari Anton Semenovich Makarenkoning "Tarbiyaviy ta'sirning g'oyat qudratli ta'sir ko'rsata olishiga ishonchim komil. Agar odam yomon tarbiyalangan bo'lsa, bunda faqat tarbiyachilar aybdorligiga aminman. Agar bola yaxshi bo'lsa, buning uchun u tarbiyadan, o'z bolaligidan qarzdordir" – degan so'zlari orqali hozirgi zamon tarbiyachisiga qo'yiladigan vazifalarning nihoyatda murakkabligiga e'tibor berishimiz lozim.

Xulosa: Ota-onalar va tarbiyachilar oldida bolani nafaqat maktabga, balki katta hayotga tayyorlashdek muhim vazifa turar ekan, ular bu vazifalarga ma'suliyatli holda yondoshishlari lozim. Zero "O'zbekiston kelajagi yoshlar qo'lida". Tarbiyachi tomonidan beriladigan har qanday bilim bolalar ongida tez tasavvurlarni hosil qiladi.

Har bir tarbiyachi, bolalarga ularning yoshidan kelib chiqib mashg'ulotlar olib borilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. F. Qodirova, Sh. Toshpo'latova, M. A'zamova Maktabgacha pedagogika T.:

Ilm-ziyo. 2019-yil

2. Sodiqova Sh. A Maktabgacha pedagogika T. : Tafakkur bo'stoni

3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi.

4. Ibuka Massari "Uchdan keyin kech" T. : Akademnashr 2019

